

‘Een preek legt de verbinding – als een brug’

Prof.dr. Eelke de Jong studeerde econometrie en werd in 1994 aangesteld als hoogleraar Internationale Economie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Vanaf zijn jeugd is hij een trouwe kerkganger en hij put inspiratie uit de vele preken die hij gehoord heeft. Hij herinnert zich nog specifieke preken uit zijn studententijd die zijn leven gevormd hebben. ‘Die preken’, vertelt hij, ‘kunnen schuren, bemoedigen en troosten.’ We ontmoeten elkaar in zijn werkkamer aan de universiteit. Hij spreekt serieus en is ook goedlachs, met af en toe een daverende klap met zijn hand op tafel, om zijn woorden kracht bij te zetten.

NICO KRIJN: Kerkgangers verlangen dat de voorganger in de preek een verbinding legt tussen de wereld van de Bijbel en hun eigen wereld. Hoe kijk je aan tegen diaconaal preken, dat wil zeggen preken waarin vragen over armoede, vluchtelingen, en dergelijke gethematiseerd worden in verbinding met de Bijbel? Een bewogen prediker probeert invloed op de gemeente

uit te oefenen. Hij wil transformatie teweegbrengen. Is dat terecht? Of zou hij, met zijn rijke culturele en theologische achtergrond, bepaalde zaken alleen ter overweging moeten geven, zonder te willen sturen, dus zijn boodschap meer vrijblijvend bij de gemeente neerleggen?

EELKE DE JONG: Ik vind het goed als een preek stemt tot nadenken, maar ik heb een broertje dood aan predikanten die vertellen hoe het moet. In mijn studententijd was er een duidelijk verschil tussen gereformeerde en hervormde gezindten. Dat is tegenwoordig niet meer zo. De gereformeerden kregen van de kansel te horen wat er aan de hand was en hoe het zat. Vervolgens werd hun gezegd: we weten hoe de vork in de steel zit en dus gaan we nu dit of dat doen. De hervormde predikanten waren minder stellig in hun preek. Zij brachten overwegingen naar voren en lieten de beslissing aan de luisteraar over. Die hervormde aanpak sprak me vanaf het begin aan.

KRIJN: Je ziet dus graag dat een voorganger vanuit zijn achtergrond zijn visie geeft en ruimte biedt aan de gelovige om zijn eigen keuze te bepalen?

DE JONG: Er zijn gemeenten waar het vreemdelingenprobleem gevoelig ligt. Wanneer ik daar predikant zou zijn, zou ik preken over vluchtelingen. Ik zou aan de hand van bijbelteksten laten zien hoe vluchtelingen toen welkom werden geheten en een veilig onderdak werd geboden. Maar ik zou niet zeggen: ‘En dus moet u

nu naar het asielzoekerscentrum om de daad bij het woord te voegen’, of: ‘U moet nu zo veel geld aan de collecte geven om de nood te lenigen.’ Dat ‘moeten’ zal niet uit mijn mond komen. Ik zal wel mijn bewogenheid tonen en mijn interpretatie van de Bijbel vertellen, zeggen hoe ik de Bijbel versta en wat dat kan betekenen voor onze tijd. Ik zou ook de gemeente ook tegen de haren in kunnen strijken. Een preek is ook een middel om je op je verantwoordelijkheden te wijzen, zodat de gemeentelieden zich afvragen:

‘Zijn we wel op de goede weg?’ Ik denk dat dit een belangrijke functie van een preek is.

KRIJN: Moet er eigenlijk wel diaconaal gepreekt worden?

DE JONG: Ja zeker, geloven is niet alleen iets heel abstracts, het is juist ook heel praktisch. Een preek legt de verbinding – als een brug – tussen het abstracte en het praktische. Een nadeel van de preek is het eenrichtingverkeer, de voorganger spreekt en de gemeentelieden luisteren. Er is geen dialoog. Je zou ook andere vormen kunnen gebruiken. In mijn kerk, bijvoorbeeld, gaan we soms in groepjes bij elkaar zitten om een specifiek thema te bespreken.

KRIJN: Wat verwacht je van een preek? Wat is een goede preek?

DE JONG: Dat is heel verschillend. Aan de ene kant is het diaconale aspect, dat we zojuist besproken, belangrijk. Dat is het geloof in de prak- ➤

tijk van het dagelijks leven. Een preek kan zich ook bepalen tot alleen het geestelijke, het religieuze. Ik heb een keer erg genoten van een preek waarin de rijkdom van de Bijbel prachtig werd verbeeld. Aan de hand van bijbelteksten vertelde de voorganger waarom Jezus op een bepaald moment geboren moest worden, als een vervulling van een tijd. Het was magnifiek mooi.

KRIJN: Het ging dus om het literaire aspect?

DE JONG: Zowel literair als filosofisch. Ik herinner me zo'n predikant die geweldig bijbels was. Hij stond in een studentenkerk in Groningen, waar ik toen studeerde, en werd later benoemd tot vrijzinnig hoogleraar. Ik dacht: als dat vrijzinnig is, dan ben ik het ook.

Ik ben verbonden aan het Thijmgenootschap, een vereniging voor wetenschap en levensbeschouwing. Voor onze bijeenkomsten nodigen we sprekers uit. Iemand stelde voor een hoogleraar theologie te vragen, 'want die man kan zo mooi preken'. Ik vroeg: 'Waar gaan zijn preken dan over?' 'Ja, dat weet ik eigenlijk niet.' Blijkbaar ging het diegene meer om de beleving dan om de inhoud.

Ik herinner me een preek over Kronieken, die mij bijzonder aansprak. David wilde de ark naar Jeruzalem laten brengen. De ark werd op een wagen geladen en onder begeleiding vervoerd. En wat gebeurde er? God ontstak in toorn. Een begeleider van de ark werd door-klied en stierf. David vroeg zich af: 'Hoe kan ik de ark bij mij in Jeruzalem brengen?' Daarna beseft hij dat alleen de Levieten de ark van God

mochten vervoeren. David ontbood de Levieten en 'onder gejuich en hoorngeschal haalde heel Israël de ark van het verbond met de Heer in'. De ark werd opgehaald zoals God het wilde. Hier leerde ik uit: door wie laat je je leiden? En dan te bedenken dat ik die preek vijftig jaar geleden hoorde.

KRIJN: Je vertelt over twee kanten van de preek. De diaconale preek over de samenleving, en de literair-filosofische preek, die je 'het bijbelse' noemt. Ik mis de troost. Door de huidige turbulente maatschappelijk omstandigheden is er in de preek minder aandacht voor vertroosting en appèl. Mensen komen ook naar de kerk voor bemoediging en troost.

DE JONG: De troost is tegenwoordig vaak een ondergeschoven kindje. Het kunnen spreken van troostende woorden vereist een intense band van de voorganger met zijn gemeenteliden. Toen ik kind was werden er in de voorbeden problemen van specifieke mensen benoemd. Er werd gebeden voor iemand die in het ziekenhuis lag, voor een man wiens vrouw was gestorven. De mensen werden met naam en toenaam genoemd. Het ging over mensen die de voorganger goed kende.

Tegenwoordig werkt men met briefjes die uit de gemeente komen en dan wordt er gebeden voor 'de vrouw van een onzer gemeenteleden', of 'de familie van een gemeentelid'. De betreffende gemeenteleden blijven anoniem. Het is deels het gevolg van de inzet van deeltijdpredikanten. Veel preekbeurten worden verzorgd

door gastpredikanten die de gemeente niet goed kennen. Zij weten niet wat er speelt. Afgelopen zondag hoorde ik met kromme tenen de voorbeden aan. Het was zo algemeen. Op zo'n manier kun je niet troosten. In sommige gevallen kent men wel een gemeentelid die een moeilijke tijd doormaakt. Maar vaak dreigt dan de stilte, omdat men er verlegen mee is.

KRIJN: De kerk genereert relatief veel sociaal kapitaal, om maar eens een term uit je vakgebied te gebruiken. Er wordt onderscheid gemaakt tussen *bonding*, *bridging* en *linking* sociaal kapitaal. Bij *bonding* raken mensen met elkaar verbonden via een geloofs-gemeenschap. Bij oecumenische contacten wordt gesproken van *bridging*. *Linking* gaat nog een stap verder dan *bridging*. Het ontstaat wanneer gemeenschap en verbondenheid wordt gezocht met groepen waarmee zelfs een gespannen verhouding bestaat. We kunnen dan denken aan de doorbreking van vijanddenken en aan het slaan van bruggen. Wordt die gemeenschapszin – die zich uitbreidt als een olievlek – gevoed door de prediking of komt het gewoon doordat mensen opgenomen worden in een gemeenschap? Uit ervaring weet ik dat een historische vereniging, waar prediking uiteraard niet aan de orde is, ook veel sociaal kapitaal opbouwt. Je deelt eenzelfde interesse met elkaar, je gaat gezamenlijk naar een archief, komt bij elkaar over de vloer, enzovoort.

DE JONG: Soms denk ik weleens: 'Was nou maar niet naar de kerk gegaan, maar was met z'n allen door het bos gaan hollen, dat was beter voor

je geweest.' Er wordt ook op de kansel soms je reinste kolder verteld, waarvan ik denk dat de mensen het beter niet hadden kunnen horen. Mijn ouders hebben zo'n predikant gehad. Die op een naar mijn smaak Wilders-achtige manier de angst erin zat te jagen. Die historische vereniging van jou is vast heel leuk, maar dat zijn gelijkgezinden, net als mijn wandelclub waar ik veel plezier van heb.

Een belangrijke taak van de kerk is het slechten van vijanddenken. Ik zeg niet dat het altijd wordt waargemaakt. Volgens mij moet de kerk over de muur van vijanddenken heengaan.

Een preek is ook een middel om je op je verantwoordelijkheden te wijzen: 'Zijn we wel op de goede weg?'

Jezus houdt ons voor dat we niet moeten denken in termen van 'krijg ik er later iets voor terug?'. In allerlei kleine dorpen waar men weinig vreemdelingen kent, leeft de angst. Men voelt zich onzeker en bedreigd. De beste manier om angst te bestrijden is door het aan te gaan, dus door er in concrete termen over te preken. Het bestrijden van angst gebeurt niet vanuit een historische vereniging of een wandelclub. Die hebben een ander doel. Een politieke partij heeft ook alleen maar als doel mensen te verenigen en het eigen belang naar voren te brengen. Ook al zou je bij een christelijke partij wel meer mogen verwachten. Het is typisch een taak voor de kerk om God te laten zien die, niet zoals andere goden als een blinde muur tussen de mensen staat, als Huub Oosterhuis' 'O Heer God'. Het gaat erom mensen te verbinden, in woord en daad. En als je duizend keer 'Here, Here' roept maar je bouwt muren, dan ben je een antichrist. En als je nooit 'Here' roept, maar probeert te verbinden, dan vind ik dat prima!

KRIJN: Hoe kun je weten of de preek het Woord van God is?

DE JONG: Nooit. Als je niet gelooft, is die nooit van God. En als je wel gelooft, weet je dat degenen die spreekt alleen een bemiddelaar kan zijn en het via zijn eigen lens beziekt. Het interesseert me ook geen lor. Ik zie God als een vertrouwen, als een kracht die beloofd heeft altijd aanwezig te zijn als JHWH. Als ik daar iets van proef tijdens de preek is het oké en neem ik aan dat het van God komt.

KRIJN: Ik begrijp het niet. Je bent bekend met wiskunde en je hebt een natuurwetenschappelijke achtergrond: hoe kun je dan geloven? Staat dat niet haaks op je wetenschappelijke denken?

DE JONG: Het zijn volstrekt andere zaken. Op mijn tiende was mijn geloof over de man met de grijze baard al over. Wetenschap en geloof vullen elkaar aan. Mijn kennis van wis- en natuurkunde staat mijn geloof niet in de weg.

Waar ik meer moeite mee heb is wat ik tegenkom met mijn eigen onderzoek, waarin ik zie dat mensen christen zijn op een manier, die – om jouw termen te gebruiken – orthogonaal op elkaar staan. Donald Trump noemt zich een christen, terwijl wij zijn opvattingen eerder als niet-christelijk en als niet-medemenselijk ervaren. Zoals wij christen zijn is meer Nederlands dan christelijk. En dat roept vragen op naar wat nu christelijk is. Blijkbaar is de definitie van ‘christelijk’ afhankelijk van de locatie en de situatie. Dat sluit aan bij een opvatting van de antropoloog Clifford Geertz over religie: religie

maakt het leven draagbaar, het vermindert het lijden niet, maar het helpt ons wel om het lijden te doorstaan.¹ Dit lijden is algemeen maar ook heel specifiek. Vanuit de joods-christelijke traditie en religie verbinden we er dan de troost aan dat die steun er altijd is, wat is verwoord in JHWH: ‘hij die er is’. <

Noot

¹ Geertz, C. (1969). Religion as a cultural system. In: D. Cutler (red). *The World Year Book of religion: the religious situation*, Vol I. Londen: Evans Brothers, 639-688 (658).

*Nico (drs. N.) Krijn werkt bij TNO. Hij is als filosoof gespecialiseerd in de filosofie van de wiskunde en wetenschapsfilosofie.
nico_krijn@hotmail.com*